

Tarihî Uyanışın Mimarı: *Prof. Dr. Fuat Sezgin*

Aybüke EKİCİ

En klasik tanımıyla, geçmiş zamanlarda yaşayan insan topluluklarının her türlü faaliyetlerini yer ve zaman bildirerek, sebep-sonuç ilişkisi içinde anlatan tarih, geçmiş anlattığı söylene de aslında bugünü anlamlandıran, günümüze ışık tutan, yolumuzu çizen en önemli bilim dalıdır. Bilimler tarihi de medeniyetleri, ülkeleri ve halkların tarihini anlatırken bilimin, tarihin her dönemindeki önemi ve gelişimini de anlatmak gerekliliği üzerine doğmuş; bilim ve teknoloji tarihi de diyebileceğimiz bu alan insanın keşfetme ve icat etme özelliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zira daha kolay avlanabilmek, daha iyi yaşayabilmek için aletler icat eden insan-
noğlu, bilim ve teknolojinin gelişimini böylece başlatırken çıktığı bu yolculuğu artık dünya ile yetinmeyerek uzaya, kâinatın en uçtaki sınırlarına kadar götürmeye çalışmıştır.

İnsanoğlunun bu tarih yolculuğunda, MS 7. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar yaklaşık on asırlık bir döneme damgasını vuran İslam Bilimler Tarihi ise hak ettiği değerini ne yazık ki bulamamıştır. İslam Bilimler Tarihi'nin on asırlık bu parlak dönemi pek çok bilim otoritesi tarafından adeta yok sayılmakta, bilimler tarihi Eski Yunan'dan başlatılarak Orta Çağ'daki Rönesans dönemine adeta bir sıçrama ile geçmekte, Rönesans döneminden sonra 15-17. yüzyıl arasındaki zaman Avrupa'daki bilimsel gelişmelere bağlanmakta; ancak İslam Bilimler tarihinin asırlar süren bilim önderliği ve icatlarla dolu dönemi hiçe sayılmaktadır.

Prof. Dr. Fuat Sezgin işte bu hiçe sayılmanın karşısına çıkarak, adeta tarihi bir uyanışı gerçekleştirmektedir. İçinde bulunduğumuz gerilik ve Batı karşısındaki çaresizlik duygularının yıkılmasını, tarih ilminin yukarıda değini-

len aydınlatıcı vasfıyla yerine getirmeye çalışan ve yılmak bilmeyen bir bilim adamı olan Prof. Dr. Fuat Sezgin, tarih ilmini teoriden pratiğe döndürmüş ve bugün müzelerde sergilenen, yüzyıllar önce İslam bilim adamlarının icat ettikleri aletlerin yeniden gün yüzüne çıkmasını ve her biri ayrı bir başucu kitabı niteliğindeki eserleriyle İslam Bilimler Tarihi'nin dünyaya anlatılmasını sağlamıştır.

Prof. Dr. FUAT SEZGİN KİMDİR?

1924 yılında Bitlis'te dünyaya gelen Prof. Sezgin, ilkokulu Doğubayazıt'ta, ortaokul ve liseyi Erzurum'da tamamlamıştır. 1943 yılında mühendis olma isteğiyle geldiği İstanbul'da yaşadıkları, onun bu isteğini değiştirmesine, adeta büyük bir aşkla bağlandığı Bilimler Tarihi alanına yönelmesine yol açmıştır.

Bir akrabasının da etkisiyle Sezgin, çok iyi derecede Arapça bilen bir Alman bilgininin seminerine gitmesiyle hayatının en önemli kararını verir. Sonradan üniversitede hocası olacak olan bu ilim adamı, büyük oryantalistlerden Hellmut Ritter'dir. Bu ilim adamının ve verdiği seminerin etkisiyle mühendis olma fikrinden vazgeçen Prof. Sezgin, kayıt zamanını da geçirdiği hâlde İstanbul Fen Edebiyat Fakültesi'ne girer.

Hocası Hellmut Ritter'in "Bilgin olmak istiyorsan 13-14 saat çalışmak yetmez." tavsiyesi üzerine günde 17 saat çalışan, çalıştığı süre boyunca sürekli eserler veren, 70 yaşına kadar da bu temposunu devam ettiren bir bilim adamıdır Prof. Sezgin.

Prof. Sezgin'in 27 dil bildiği söylenmektedir. Onun özellikle dil öğrenme konusunda bir

hassasiyeti olduğu açıktır. Yine kendi ifadesine göre dili, bilimler tarihinde bir vasıta olarak öğrenmektedir.¹ Bugün Türkiye'deki öğretmenlerin ve öğrencilerin en büyük eksiğinin de dil öğrenmedeki tembellikleri olduğunu söyleyen Prof. Sezgin, üzerinde dikkatle durulması gereken başka bir hususu da şöyle belirtir: "Malesef ben ilkokul 3. sınıftayken dönemin kültür bakanı tarafından gramer kaldırıldı. Bana babam dedi ki: "Saf-ı Türki'yi öğreteyim sana." O zamanlar gramere Saf-ı Türki denirdi. Bugün belki bilimler tarihçisi olabildiysem, babamın Saf-ı Türki'yi öğretmesinin çok büyük etkisi vardır. Türklerin gramer bilgileri yok, o yüzden dili öğrenemiyorlar, bazen iyi konuşuyorlar fakat yazamıyorlar. Bu bizim milletimizin önemli problemlerinden biridir."² Ona göre gramer bilgisinin öğrenilmesi hem dil öğrenilmesinde hem de ilmi anlamada büyük önem taşımaktadır.

Yeni Bir Dönem: Almanya Günleri

1954 senesinde doktora tezini veren Prof. Sezgin, 1960 senesinde 147'likler olarak bilinen ve darbe yönetimince okuldan uzaklaştırılan akademisyenler arasındadır. Prof. Dr. Sabri Orman'a göre, onun uğradığı bu haksızlık Allah tarafından bir lütfu çevrilecek, çalışmaları günümüz akademisyenlerinin aksine teoride kalmayacak, tarih gibi bir bilim dalını pratiğe dökecektir.³

Prof. Sezgin, 147'likler arasında üniversiteden uzaklaştırılması ile ilgili şunları söyler:

"1960 yılında, bir hükümet darbesi oldu. Askerler devletin idaresini ele geçirdiler. Millî Eğitim Komitesi diye bir komite kurdular. Bir gün bunlar 'hangi profesörler zararlıdır?' diye bir liste çıkarmışlar. Bunların listeleri kanun gibiydi. Gazeteler, 147 profesörün atıldığını yazıyordu. Benim de adım vardı. Askeri idarenin, bir mülki idareyi bertaraf ederek devletin başına geçmiş olmasından memnun olmadım. Birçok şeyler bekliyordum, ama bir gün üniversiteden atılacağımı beklemiyordum. Hatta Türkiye'yi kendiliğimden terk etmeyi de düşünmüyordum. Çünkü memleketime çok bağlıydım. Bu hadiseden bir yıl evvel, Almanya'da misafir doçent olarak bulunuyordum. Bana orada, doçentlik yapmamı teklif ettiler. Bu teklifi gülererek reddettim. 'Ben İstanbul'u, Türkiye'yi nasıl terk ederim?' dedim. Özür dilediler. Gazetede 'zararlı profesörler' listesini ve ismimin bu listede olduğunu görünce, ülkeden gitmemin, artık benim iradem dışında olduğunu anladım."⁴

Prof. Sezgin, 1961 yılında Almanya'ya gider. Aynı yıl Frankfurt Üniversitesinde çalışmaya başlayan Prof. Sezgin bundan sonra Almanya'da yaşayacak, burada evlenecek, bütün eserlerini de burada verecektir. Almanya'yı tercih etme sebebini ise kendisi şöyle açıklamaktadır:

"1960'ın sonlarına doğruydum, bir gün evimden dışarıya çıktım. Baktım gazete satan çocuklar bağıryorlardı; 'Yazıyor, yazıyor, 147 profesörün üniversiteden atıldığını yazıyor.' diye. Ben de enstitüye gidiyordum. Gazeteyi aldım, baktım, benim de adım yazılıydı. Gazeteyi alıp çantama koydum, enstitüye değil Süleymaniye Kütüphanesine gittim. Kitap okumaya başladım... Memleketimi çok seviyordum. Çok şeyler yapmak istiyordum. Bir enstitü kurmuştum, saat gibi işliyordu. Tamamıyla Avrupa'da öğrendiğim her şeyi oraya getirmiştim... Süleymaniye'ye gittim. Amerika'daki, Almanya'daki dostlarıma birkaç kısa mektup yazdım. 'Bugünden itibaren ben üniversiteden atılmış bir insanım, yanınızda çalışmak isterim, benim için bir yer var mıdır?' diye. Aşağı yukarı 10-15 gün içerisinde üç üniversiteden cevap geldi: Frankfurt Üniversitesi, Berkeley Üniversitesi ve Yale Üniversitesi. Düşündüm, taşındım. Daha kitabımın (*İslam Bilim Tarihi*) bütün malzemelerini toplama işim bitmemişti. İstanbul'dan uzaklaşmak istemiyordum. Doğu'dan, yani Mısır'dan, İran'dan uzaklaşmak istemiyordum. Çünkü daha toplamam gereken bir sürü malzeme vardı. Frankfurt'ta karar kıldım. Çünkü dünyanın tek bilimler tarihi enstitüsü oradaydı... Yavaş yavaş işlerimi bitirip oraya gittim."⁵

Prof. Sezgin, Frankfurt Üniversitesine misafir profesör olarak çağrılır. Sadece 6 ay sü-

¹ *Bilim Tarihi Sohbetleri Fuat Sezgin*, Konuşan: Sefer Turan, Timaş Yayınları, İstanbul, Mart 2012, s. 56.

² A.g.e., s. 37.

³ <http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=2287>, Enes ALBAY. "Fuat Sezgin'i İTÜCÜ Konferansından İzlemek".

⁴ http://www.yaklasansaat.com/dunyamiz/bilim_ve_teknoloji/fuat_sezgin_kimdir.asp, "Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir?"

⁵ *Bilim Tarihi Sohbetleri Fuat Sezgin*, Konuşan: Sefer Turan, s. 64.

reyle bu üniversitede kalacağını ise Almanya'ya gittikten sonra öğrenir. Kendisine davetiye gönderen ve sadece altı ay için üniversitede kalabileceğini söyleyen Prof. Willy Hartner'e söyledikleri gerçekten etkileyicidir:

"Ben hayatımı daima planladım. Liseyi şu zamanda bitireceğim diye planladım. Üniversiteyi öyle... Şu yaşta doçent olacağım dedim ve bütün bunlarda muvaffak oldum. Baktım her şeyde muvaffak oluyorum, bende bir şımarmaya başladı. Ondan sonra bir askeri darbe geldi. Bir balığın üzerine atılan ağ gibi ben de o ağın içinde kaldım. O zaman baktım ki beşer olarak benim irademın bir sınırı varmış. İşte o olaydan sonra ben şuna karar verdim: Hayatımda eğer altı haftalık bir geleceğim garanti edilse, yani o kadar yaşayabilecek kadar mad-di imkânım varsa, yedinci haftayı düşünmeyeceğim. Onun için önümde iki ay daha var. Para da biriktirdim, onları düşünmüyorum dedim. Adamcağız bana baktı, baktı... Ayağa kalktı, beni kucakladı. Bana dedi ki: "Ben ateistim, Allah'a inanmıyorum. Fakat bu kadar inanan bir insana ne kadar gıpta ediyorum."⁶

Doçentlik Tezi "Buhari'nin Kaynakları"

İslam'ın asli kaynaklarından hadislerin, yaygın görüşe göre sözlü yani rivayet usulüne göre kayıt altına alındığı, günümüze kadar da bu yolla ulaştığı tezi genel kabul gören bir görüştür. Ancak Prof. Dr. Fuat Sezgin, 1950'li yıllarda hazırladığı doçentlik tezinde adeta tabuları yıkarak, hadis kaynaklarının en önemlilerinden kabul edilen Buhari'nin hadis kitabının sözlü değil yazılı kaynaklara dayandığını; bu yazılı kaynakların İslam'ın erken dönemine, hatta 7. yüzyıla kadar gittiğini ileri sürmüştür.

Ona göre önceleri şimdiki gibi kitaplarda dipnot olarak kaynak eser gösterilmez, şahıs ismi yazılır, bir rivayet zincirine göre sıralanır; ama aynı zamanda da yazılı bir kaynağa dayanılırdı. Onun bu tezi üzerindeki tartışmalar hâlen devam etmektedir.

Prof. Sezgin bu tezinden yola çıkarak şunları da belirtir: "Müslümanlar matematikte, astronomide, fizikte nasıl büyük merhaleler kat etmişlerse, tarih ilminde de Yunanlılardan sonra bütün Avrupa'nın tanıyamadığı bir mer-

haleye ulaşmışlar aslında. Biz bunu gözden kaçırıyoruz. Bugün maalesef bu durumu müdafaa edecek bir Müslüman yok. Zaten Avrupalılar da henüz bunu tamamiyle kabul etmediler. Bunu tanımlayamadığımız müddetçe biz bütün İslam bilimlerinin nasıl geliştiğini anlayamayız, kavrayamayız."⁷

İlimler Tarihindeki Çalışmaları ve "İslam Bilimler Tarihi" Eseri

Prof. Sezgin'in ilimler tarihi alanını seçmesinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsündeki hocası Hellmut Ritter'in etkisi büyüktür. Ritter'in derslerinde, İslam coğrafyasında yetişmiş olan bilim adamlarının, Avrupa'nın en büyük bilimadamları seviyesinde olduğunu dile getirmesi⁸, Prof. Sezgin'in ilimler tarihi alanında çalışmalar yapmasına ilham olmuştur.

Hellmut Ritter'in bu sözlerinin Prof. Sezgin üzerinde bu kadar etki etmesinde, ilköğretmenin anlattıkları ile taban tabana zıt bilgiler sebeptir. Zira Prof. Sezgin'in ilköğretildeki öğretmeni öğrencilerine, Müslüman âlimlerin dünyanın öküzü boynuzunda olduğuna inandıklarını söylemektedir. İşte ilköğretilde öğrendiği bu bilgiler ile üniversitedeki Alman bilimadamlarının bilgileri Prof. Sezgin'i ilimler tarihini ve dolayısıyla İslam Bilimler Tarihi'ni araştırmaya yönlendirmiştir.

Prof. Sezgin ilimler tarihi alanında ilk olarak, hocası Hellmut Ritter'in tavsiyesi ile kaynak kitap olarak kullandıkları Karl Brockelman'ın beş ciltlik *Arap Edebiyatı Tarihi* isimli kitabın tashihi üzerinde çalışma yapmaya başlamıştır. Prof. Sezgin, hocası Hellmut Ritter'in bu kitap hakkındaki "Bu kitabın noksanlarının artık tamamlama zamanı gelmiştir, birinin bunu tamamlaması lazım."⁹ isteğini kendi üzerine almıştır. Çalışmalarına 1954 yılında Türkiye'de başlayan Prof. Sezgin, 1961 yılında Almanya'ya gidişinden sonra da çalışmalarını sürdürür. Ancak çalışması devam ettikçe kitabın tashihten çok yeniden yazılması gerektiğini düşünür ve çalışmalarını bu yolda

⁶ A.g.e., s. 66.

⁷ A.g.e., s. 75.

⁸ A.g.e.

⁹ A.g.e., s. 70.

devam ettirir. Prof. Sezgin, hocası Hellmut Ritter'e bu kitabın eksikliklerini gidermek yerine yeniden yazacağını söyler. Hellmut Ritter: "Yazamazsınız, bunu hiç kimse yapamaz. Zor, bu işe girmeyiniz, mütevazı olunuz."¹⁰ diyecektir. Ancak Prof. Sezgin yılmadan devam ettiği çalışmada büyük başarı sağlayacak, hocasının da takdirini kazanacaktır.

Kitabının hazırlanması aşamasında Prof. Sezgin 60 ülkenin kütüphanesine gider, 400.000 cilde yakın yazma eser görür, inceler. Konuyla ilgili yazılan makaleleri de inceleyen Prof. Sezgin incelediği makaleleri ve eserleri daha iyi anlayabilmek için o eserin yazıldığı dili de öğrenir. Öğrendiği dillerin 27 ulaştığı rivayet edilmektedir.

Prof. Sezgin'in azimli çalışmasına bir örnek olarak kendi aktardığı bir anıyı paylaşmak önemlidir. İstanbul kütüphanelerindeki araştırma çalışmalarıyla ilgili şu anıyı paylaşmaktadır: "Hocamla kütüphanelere gidiyorduk, yazmaları tanıyorduk. İstanbul'da o zaman 200.000'den fazla yazma eser vardı. Onların hemen hemen hepsini görmek lazımdı. Ne yapıyordum? Kütüphanelerin muayyen temizlik günleri vardı. O temizlik günlerini ben kaydedirdim. Kütüphanecilere derdim ki: "Lütfen başladığınız zaman bana haber verin, ben de gelip o yazmaları görmek istiyorum." Bu bir fırsattı benim için. Onlar 1'den başlayıp 2 bin, 3 bin ciltlik kütüphaneyi temizliyorlardı. Ben de onların eline geçen her yazmayı elime alıyordum. Yazmalara bakıp çok mühimlerini kaydedip ondan sonra bir daha gidip o yazmaları görüyordum."¹¹

60'ın üzerindeki ülkenin kütüphanesi ve 400.000'i aşkın yazmanın incelenmesinden sonra, yaklaşık on yıllık bir çalışmanın ardından *İslam Kültür Tarihi* kitabı nihayet 1967'de yayınlanır.

Kitap o kadar yankı uyandırır ki "Bu kitabı bir Türk yazamaz!" şeklinde tepkiler almaya başlar. Çünkü "Brockelmann'ın eserinin tamamlanması gerektiğini düşünen tek kişi Fuat Sezgin değildir. Avrupalı oryantalistler de benzer bir niyeti hayata geçirmeye çalışmaktadır. Arapça eserlerin tercümelerini yayımla-

yan Brill Yayınevi'nin önderliğinde, 1950'li yıllarda Avrupalı şarkiyatçılardan oluşan bir ekip aynı işe koyulmuştur ve büyük bir heyetin yardımı ve UNESCO'nun maddi desteğiyle Brockelmann'ın eserini hem tamamlama hem de daha ileri götürme adına bir ek yazmak istemektedirler. 1966'da Brockelmann'ın eserini genişletmek için kurulan ekip araştırma yapılacak konuları tespit etmiş ve bilim dünyasına dağıtmıştır. Prof. Sezgin'in de konu ile ilgilendiğini öğrenince meraklanırlar. Hollanda Leiden'de bir yayınevi Prof. Sezgin'i davet eder. Prof. Sezgin, Fransız, Alman ve İngiliz 10'dan fazla bilim adamından kurulan heyetçe imtihan edilir. Heyet, Sezgin'den etkilenmesine rağmen önyargılarını kıramadığı için "Müslüman, Türk birisi bu kitabı yazamaz" kanaatinden vazgeçmez. Batılı bir ilim adamı, Sezgin'e "Alman olmadığın için karşı çıkıyorlar." değerlendirmesini yapar. Sezgin daha bir azimle çalışmalarına devam eder. 1967'de *Arap-İslam İlimleri Tarihi* kitabının ilk cildi basılır. Sezgin, oryantalist komitenin baskı sonrası tavrını şöyle özetler: "Kitabın basılmış hâlini gördükten sonra bir toplantı daha yaptılar. 'Bizim devam etmemize lüzum yok' diyerek komisyonu lağvettiler." Hocası Ritter'e de bir nüsha gönderir. Sezgin'e gelen ve eşi tarafından saklanan cevabi mektupta "Böyle bir kitabı kimse yazamamıştı, yazmamıştı ve yazamazdı da." ifadeleri yer almaktadır. Hocasının mektubu ona büyük manevi destek olur. Alman bilim adamı Prof. Gerhard Anders onun bu başarısını anlatırken şu ifadeleri kullanıyordu: "Şahsen onun kadar istikametli ve bütün hayatını sadece bilimsel çalışmaya adanmış çok az kişi tanıyorum. Sezgin bu zor işi tek başına başardı. Sahip olduğu o kadar kapsamlı malzemeler vardı ki Brockelmann'ın sınırlarını aşmıştı. El-Biruni, el-Kindi, Farabi, İbn-i Sina gibi isimleri Brockelmann gibi sadece bir yan konu olarak ele almayı uygun ve yeterli görmüyordu. Başta fen bilimleri olmak üzere bütün bilimleri belirli disiplinler altında ele almaya karar vermişti."¹²

Türkçeye İslam Kültür Tarihi/İslam Bilimleri Tarihi adıyla çevrilen *Geschichte Des Arabisc-*

¹⁰ A.g.e., s. 70.

¹¹ A.g.e., s. 71.

¹² http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action?newsId=31324, Mahmut Çebi, "Yitik Hazinenin Peşinde Bir Medeniyet Kâşifi: Fuat Sezgin", 19 Aralık 2011.

hen Schrifttums kısa adıyla *GAS* olarak bilinen eser bu gün 13 cilde ulaşmıştır ve 14 ve 15. ciltleri de yayınlanmak üzeredir. Prof. Sezgin'in eserindeki önsözlerinde de belirttiği gibi bu eser Müslümanların ilimler sahasındaki yerlerini göstermeye yöneliktir. Eserlerdeki konulara örnek olarak şunları verebiliriz: birinci ciltte tefsir, hadis, akide, kelam gibi dinî ilimler; ikinci ciltte edebiyat ve özellikle Arap şiiri, üçüncü ciltte tıp, zooloji, veterinerlik; dördüncü ciltte simya, kimya, botanik ve ziraat, yedinci ciltte astroloji, meteoroloji, onuncu ciltte matematiksel coğrafya.

İslam Bilim Tarihi Müzesi ve İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

Prof. Sezgin, İslam Bilimler Tarihi alanında Almanya'da ders verirken çalışmaların ve malzemelerin yetersiz olduğundan hareketle, o dönemde kazandığı Kral Faysal Ödülü'nü finansman olarak kullanıp Almanya'da "Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü"nü kurar.

Enstitünün kurulmasından sonra Prof. Sezgin'in amacı artık İslam Bilimler Tarihi'nin bilimler tarihindeki yerini göstermektir.¹³ Bunu gerçekleştirmek üzere projeler üreten Prof. Sezgin, Müslümanların icat etmiş oldukları aletleri ortaya çıkararak bunları sergilemek üzere bir müze kurulması fikrini hayata geçirir. İslam bilginlerinin 800 yıllık yaratıcı devrinde yaptıkları aletlerin modelleri -bizzat kendisi tarafından da birkaç örneği yapılarak- ortaya çıkarılmıştır. Prof. Sezgin'in bu gayretleri sonucunda günümüzde bu aletlerin sayısı 800'ü bulmuştur. Almanya'daki bu müzenin bir benzeri ise "İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi" adıyla 2008 yılında İstanbul'da açılmıştır.

Müzenin kuruluşu safhasında, sergilenecek olan aletlerin yapımı hiç de kolay olmamıştır. Aletlerin yapımında ilk başlarda kendisi de bizzat çalışan Prof. Sezgin, daha sonra pek çok ülkedeki ilim adamı ve ustadan yardım almıştır. Müzenin safahatı hakkındaki bilgileri Prof. Sezgin şöyle anlatmaktadır: "Bugün bu Enstitü'de 800'den fazla alet var. Ya-

vaş yavaş öğreniyordum, bunu da söylemeliyim. Yani bütün bunları, Arapça, Farsça, Türkçe yazmalardan çıkardım. Bunların, Latince ve İspanyolca tercümelerini çıkardım. Benden önce bu konuda çalışan oryantalistler olmuş. Onlar da bu konuda araştırmalar yapmışlar. Mesela Prof. Dr. Wideman diye büyük bir Alman bilimadamı vardır. Bu adamcağız, tam elli sene İslam bilimler tarihi ile uğraştı. Birçok aletleri, o da, yazmalardan buldu. Hatta ilk alet taklidine başlayan kişi Wideman'dır. Bu aletlerden bir kısmını İspanya'da, büyük bir kısmını da Almanya'da yaptırıyordum. Bizim bir atölyemiz var. Aletlerin bir kısmının parçalarını, atölyede yapıyoruz. Birçok parçalarını da Mısır'da, yaptırıyoruz, burada birleştirip tamamlıyoruz."

"Her aletin yapımının, kendine mahsus bir hikâyesi vardır. Mesela bazı saatler var. Ta-kiyyüddin denen bir Osmanlı bilgini vardı. On tane saati tarif eden bir kitap yazmış. Onların ikisini yapmaya gayret ettik. Bunu Türkiye'de, İspanya'da, Hollanda'da, Almanya'da, Mısır'da herkese sordum. Hiç kimse yapamadı. Sonra Bremen şehrinde, saatçilikten profesörlüğe girmiş olan bir astronomi profesörü vardı, ona yaptırdım."

"Sabit yıldızlar gök haritasını, bin yıllarında yazılmış bir yazmaya dayanarak yaptık. Çok zordu. Bütün yıldızların koordinatları vardır. Bu koordinatları, Kahire'de bir türlü tam veremediler. Astronomi tarihi ile uğraşan, Bremen'de bir Alman bilgini vardı. Ona götürdüm. Biz bir küre yaptık. Küreyi ona gönderdim. Kurşun kalem ile bu resimleri çizerek yıldızların yerlerini belirtti. Bunu alıp, Kahire'ye götürdüm. Ondan sonra bunu işlediler."¹⁴

TARİHİ UYANIŞ: İSLAM BİLİMLERİNİN DÜNYAYA TANITILMASI

Dünyanın ve Avrupa'nın günümüzde ulaştığı teknolojik ve bilimsel gelişmenin yüksek seviyesi pek çok İslam ülkesinin gözlerini kamaştırmaktadır. Zira Orta Doğu başta olmak üzere dünya üzerindeki pek çok İslam ülkesi —ki

¹³ *Bilim Tarihi Sohbetleri Fuat Sezgin*, Konuşan: Sefer Turan, s. 21.

¹⁴ http://www.yaklasansaat.com/dunyamiz/bilim_ve_teknoloji/fuat_sezgin_kimdir.asp, "Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir?"

Müslümanların yoğunlukla yaşadığı ülkeleri göz önüne alırsak— hem bilim hem de teknoloji bakımından Batılı ülkelerin çok gerisindedir.

Avrupalı ya da Batılı düşünür ve aydınlar haklı olarak bu gelişmişliğin gururunu yaşamakla birlikte Müslümanlar açısından bu üzüntü verici bir durumdur. Çünkü yüzyıllarca bilimin ve teknolojik gelişmelerin yaratıcısı olan Müslüman bilim adamları artık yetişmemekte, rasathanelerin, hararetili bilimsel tartışmaların yaşandığı medrese ve üniversitelerin bulunduğu İslam coğrafyaları artık savaşlar ve yoklukların yaşandığı ülkeler olarak anılmaktadır.

İşte burada Prof. Sezgin'in bilimler tarihi alanında yaptığı çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır. Zira Batı karşısında eziklik hissi-ne kapılan Müslümanların geçmişindeki o parlak bilimsel çağı anlatan, bugünkü teknolojinin temellerinin daha 9. yüzyılda belki de daha öncelerinde Müslüman bilim adamlarınca atıldığını hatırlatan İslam bilgin ve eserlerini, Prof. Sezgin gün yüzüne çıkarmaktadır.

Prof. Sezgin'in de belirttiği gibi geçmişteki bu başarılı ve parlak dönemi hatırlamak geçmişe saplanıp kalmak, boş gurura kapılarak bugün hiçbir ilerleme kaydetmemek değildir. Aksine İslam Bilimler Tarihi'ni öğrenmek Batı karşısındaki ezik duruşun atlatılarak geçmişinden ve köklerinden aldığı güçle bugünün dünyasına şekil vermektir. İşte bu yüzden İslam Bilimler Tarihi Müslümanların tarihi uyanışına vesile olacak, eserleri ile de Prof. Sezgin bu uyanışın mimarı olacaktır.

İslam bilim ve kültürünü dünyaya tanıtmak için yıllar süren çalışmaları sonucunda Prof. Sezgin, bugün 15 cildi hazırlanmış olan *İslam Kültür Tarihi* adlı eseri ortaya çıkarmıştır. Eserde coğrafyadan, matematik ve astronomiye, tıptan felsefe, müzik, nümizmatik ve tarih yazımcılığına kadar pek çok farklı konu yer almaktadır. Prof. Sezgin'in bu eseri dışında bilimler tasnifinden ve bu konuda araştırmalar yapmış olan batılı bilim adamlarının çalışmalarının yeniden basımlarını içeren ve seriler hâlinde yayınlanan 1300 cilt civarındaki eserleri de günümüz araştırmacıları için eşi bulunmaz bir kaynaktır.

Prof. Sezgin'in tüm bu çalışmalarının en önemli amacı şudur: İslam âlimlerinin bilimler tarihindeki yaklaşık 800 yıllık yaratıcı devirleri-

nin ve bilimler tarihinde İslam medeniyetinin yerinin dünya tarafından bilinmesini sağlamak. Prof. Sezgin'in bu alandaki gayretlerinin ve çalışmalarının en iyi şekilde anlaşılabilmesi yine onun kendi ifadeleri ile mümkün olabilecektir.

Prof. Sezgin'e göre bilimler tarihi birbirini izleyen medeniyet ve/veya devletlerin birbirini etkilemesi ve devamı sonucunda oluşmuştur. Yunan bilimlerinin temelleri Mısır ve Babilonya bilimlerine dayanırken, İslam bilimlerinin temeli de Yunan bilimlerinden gelmektedir. Aynı şekilde Batı'nın bugünkü ulaştığı bilimin temellerinde de İslam bilimleri yer almaktadır.

"Ben altmış yıllık çalışma hayatım sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımanın ve tanıtmanın Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam, daha doğrusu tek yol olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre —ki bunu gerçeğe oranla çok yoksul buluyorum— genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum."¹⁵

"Eğer şartlar 13 ve 14. yüzyıllarda bilimlerin İslam kültür dünyasındaki gelişme hızına uygun kalsaydı sanırım ki bilimlerin günümüzdeki düzelmelerine çok daha erken bir dönemde kavuşmuş olabilirdi."¹⁶

Prof. Sezgin İslam bilimlerini tanıtırken özellikle şu konuya dikkat çekmektedir ki İslam bilimlerinin anlatılması bir dine davet anlamı taşımamaktadır. İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, İslam topluluğuna bağlı Müslüman olsun ya da olmasın herkesi benlik duygularını kaplayan yanlış yargılardan kurtaracak ve onlara ferdin yaratıcılığına inancı kazandıracaktır.¹⁷

Günümüzde hâlâ pek çok yerli ve yabancı aydın, Müslümanların içinde bulunduğu geriliğin sebebi olarak İslam'ı, genel olarak dinî görmekte iseler de din/İslam geriliğin sebebi değildir. Yüzyıllarca bilime önderlik etmiş Müslüman aydınlar ve İslam coğrafyasının tarihi gözlerimizin önündeyken, bunu tüm dünyaya en açık şekilde anlatan Prof. Sezgin de dinin geriliğin sebebi olmadığını açıklamaktadır.

¹⁵ Fuat Sezgin, *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar*, s. 11.

¹⁶ A.g.e., s.19.

¹⁷ A.g.e., s. 12.

"Geriliği müşahade edenler, buna çare arayanlar, bu gerilik çağının geçmişinde bir üstünlük, hatta çok büyük bir üstünlük çağının bulunduğunu, Avrupa'daki bilim ve teknolojinin İslam dünyasındaki 800 yıl boyunca kazanılan başarıların başka verimli koşullar altındaki bir gelişmesi olduğunu bilmiyorlardı. Bunun neticesi olarak ferdin yaratıcılığına olan inanç ve benlik duygusu, yerini Avrupa uygarlığı karşısında büyüyen bir aşağılık duygusuna bırakıyordu."¹⁸

"20. yüzyılda gerekli reformları başarmış bir milletin İslam uygarlığı içinde bilimsel ve politik açıdan 10. yüzyıldan itibaren geniş çapta omuzladığı zengin bir geçmişten kaçmasına, onu tanımamazlıktan gelmesine gerek olmadığı inancını taşıyorum. Daha 20. yüzyılın başlarında ve biraz daha önceleri, Batı dünyası ile bilim ve teknik alanındaki gittikçe büyümekte olan farkın sebeplerinin İslam dininin kendisi olduğu şeklindeki bir düşünce, Türk aydınlarının arasında yayılmaya yüz tutmuştu. Bu düşünce günümüze kadar genişlemeye devam ediyor. Bu düşüncenin öncüleri ve onları takip edenler, dinî organizasyonların ve din adamlarının geri kalmış olmasına bakarak verilmiş olan ve gittikçe gelişmekte olan yargıyla hareket ederken, hemen hemen bütün müesseselerdeki geriliği gözden geçiriyorlar veya bu gerçeği görüyorlarsa da onun da sorumlusunu din olarak görüyorlardı ve görüyorlar."¹⁹

"Müslüman dünyasındaki gerilemeye İslam'ın sebep olduğu iddiası doğrulansaydı 60 yılı bulan araştırmalarımda bu gerçeği kabul etmek zorunda kalırdım. Gerileyişin sebebi din değildir. Başka tarihî sebepler var. Müslümanlar, 8-16. yüzyıllar arasında tüm ilim dallarında önemli buluşlara sahiptir. Papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latinceye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyordu. Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini, sandığının aksine, din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı."²⁰

"İslam'a göre bilginin kaynağı bilimdir. İslam dünyasında Kur'an'ı bilimsel gelişmelerin so-

nuçlarıyla tefsir etme çalışmalarına tamamiyla karşıyım. Kur'an bir bilim ansiklopedisi değil. Kur'an insanlara yeni bir iman, yeni bir ahlak getirir. Fakat onun getirdiği yeni bir atmosfer ilmin başka kültür dünyalarından alınanlara nispetle çok ileriye gitmesini sağlamıştır."²¹

Prof. Sezgin'e göre İslam âlimlerinin bilimler tarihindeki yeri, Avrupalı tarihçiler tarafından göz ardı edilmektedir. Rönesans görüşü de denilen görüşe göre Batı dünyası bugünkü ilerlemeye doğrudan Yunanlılardan aldıkları birikimle ulaşmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan bu Rönesans görüşünün, bilimleri, 12. yüzyıldan 16 ve 17. yüzyıl sahnesine çıkaran birkaç yüzyıllık uzun gelişme merhalesini Avrupa'nın Yunan bilimlerini tanıma, benimseme ve özümseme sürecinin sonucu olarak görülmüş ve böyle tanıtılmıştır; ancak bu anlayış his ve temayüllerden ibaret, gerçeklerden uzak bir görüştür.²²

Bu gerçeklikten uzak Rönesans görüşünün yanlışlığını yine Avrupalı oryantalistler ve 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan hümanizm akımının temsilcileri ortaya koymaktadır. Avrupa'nın bilim ve kalkınma yapısının Müslümanlar üzerine kurulu olduğu gerçeğini savunanlardan en ünlüleri Alexander von Humboldt (1769-1859), Johann Gottfried von Herder (1744-1803), Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)'dir.

"18. yüzyılda kendini Avrupa'da göstermeye başlayan ilk bilim tarihçiliği çabalarında Rönesans diye adlandırılan bir dünya görüşü ortaya çıktı. Bu görüş, bilimleri, Avrupa'nın ortaçağdaki 12. yüzyılın eşiklerinden 16 ve 17. yüzyıl sahnesine çıkaran birkaç yüzyıllık uzun gelişme merhalesini, Yunan bilimlerini tanıma, benimseme ve özümleme sonucu olarak görüyor ve tanıtıyordu.

Bu sadece his ve temayüllerin dikte ettirdiği ve gerçeğe dayanmaktan çok uzak olan ve bugüne kadar esas karakter ve tutumunu değiştirmemiş bulunan bilim ve medeniyetçiler tarihçiliği devam edegelmekteyken, da-

¹⁸ A.g.e., s. 62.

¹⁹ A.g.e., s. 63-64.

²⁰ http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_get-NewsById.action?newsId=31324, Mahmut Çebi, "Yitik hazinenin peşinde bir medeniyet kâşifi: Fuat Sezgin", 19 Aralık 2011.

²¹ http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_get-NewsById.action?newsId=31324, Mahmut Çebi, "Yitik hazinenin peşinde bir medeniyet kâşifi: Fuat Sezgin", 19 Aralık 2011.

²² <http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=2287>, Enes Albay, "Fuat Sezgin'i İTÜ-CÜ Konferansından İzlemek".

ha 19. yüzyılda ortaya çıkan hümanist bir anlayışın temsilcileri, Avrupa'da gözleri gittikçe daha çok kamaştıran bilim ve teknolojik kalkınma yapısının İslam dünyasına uzanan temeller üzerine kurulduğu gerçeğini savunuyordu.”²³

“Bilim ve teknolojinin 20. yüzyılın başından beri hızlanan ve hızını gittikçe arttıran gelişimi, binlerce yıl arkada kalan bir geçmişin merhalelerinin gerçeğe yakın bir şekilde tanımlanıp değerlendirilmesinde kendini gösteremedi. Bazı yönlerde ileri adımlar atılmış olmasına rağmen, bundan habersiz veya bunu inkâr ederek atılmış geriye dönüş adımları, geçen bir veya iki yüzyıldan beri tanınan inatçı tutumu değiştirmede etkili olamadı. Bu dile getirdiğim tutum, inatçılığını özellikle Müslümanların bilimler tarihine katkısını tanımamak ve kabullenmemekte gösteriyor.”²⁴

“Tanıdığımız bütün uygarlıklar ya çok uzun veya biraz uzun yahut da kısa bir süre insanlık tarihindeki büyük veya küçük rollerini oynadıktan sonra yerlerini daha gençlerine bıraktılar. Bilimler tarihi onların önemini yaşadıkları zaman süresine göre değil de bilim ve teknolojideki kreatif verilerine göre değerlendiriyor. Bilimlerin İslam'ın adına bağlı olan kreatif merhalesi en az sekiz yüzyıl kadar sürdü. Onun bilimler tarihindeki büyük yerini değerlendirirken sadece bu sekiz yüzyıllık kreativitayı değil de bilimlerin bu evreye sıkı sıkıya bağlı olarak yeni çağın gittikçe hızını arttıran baş döndürücü gelişmesini gözden kaçırmamalıyız. Bu gerçeği tıp tarihçisi Heinrich Schipperges 1961 yılında şu şekilde dile getiriyordu: 'İslam bilimlerinin Avrupa'ya taşınması yüzlerce yıl çok güçlü etkilerde bulunan ve hâlâ da etkilerine devam eden ve onsuz modern dünyanın kuruluşunu kavrayamayacağımız bir fenomendir.' Müslümanlar, bu değişen dünyada çok önemli bir yer almak istiyorlarsa, kendilerinin insanlığın ortak bilimler tarihin çok önemli bir yeri olduğu inancını kazanmaları ve bunu yeniden gerçekleştirecek şartları kazanma sorusu üzerinde ciddi olarak durmaları gerekiyor.”²⁵

“Türkler ve diğer Müslüman toplumlar, bilimler tarihinde çok önemli yerleri olduğunu çok kısa zamandan beri öğrendiler veya öğrenmeye başladılar. Bu kaba bilgi onlara oryantalistlerin uzun bir geçmişe dayanan çalışma

sonuçları olarak ulaştı. En çok Türkiye'de kısmen de diğer İslam ülkelerinde, kendilerine, Müslümanların bilimler tarihindeki yerleriyle ilgili ulaşan bilgilere karşı şüpheci ve reddedici bir eğilim var. Onların İslam'a karşı inanç açısından taşıdıkları reddedici tutumları bütün bilimler tarihinin bir gerçeğini kabullenmemelerine götürüyor. Şöyle ki onlar İslam'a inanma veya inanmamadaki doğal hakları bir tarafa, ispat edilen tarihi bir realiteyi kabullenmeme üzerinde fanatik bir direnme gösteriyorlar.”²⁶

“Yunanın duraklamaya girmesiyle ilimler tamamen durmuş değildi. Özellikle Akdeniz havzası içerisinde büyük kültür merkezleri vardı. Fakat bunlar büyük bir 'yaratıcı' hamlede bulunamıyordu. İşte İslamiyet'in gelişiyi böyle bir muhit oluştu. İslam tüm kültür merkezlerini kendi içerisinde topladı. Bu ilimlerin temsilcilerini hürmetle karşılayan İslamiyet onlara ecnebi muamelesinde bulunmadı. İlmi teşvik etti. Düşünebiliyor musunuz, çölden gelen bedeviler, bir anda ilme önem veriyor ve okuryazar oluyorlar. Benim kanaatime göre, 8. yüzyılın sonlarına doğru İslam dünyasında gelişen okuma yazma oranı, tüm dünyadaki toplumların okuma yazma oranından daha fazla idi. Müslümanları yanlış düşünce ve kompleksten kurtarmak lazım. Müslümanların kimya, fizik, tıp, sosyoloji ve tarih alanlarında ortaya koyduklarını kimse bilmiyor. Bundan dolayı modern bilim tarihi yeniden yazılmalı.”²⁷

Prof. Sezgin'i tanımak elbette ki tüm bunlarla sınırlı kalamaz. Ancak hem bu anlatılanlar hem de yazmış ve yayınlamış olduğu eserler hem Prof. Sezgin'i tanımamızı hem de kimliğimizi oluşturan temel yapı taşı olan İslam'ın, bilimler tarihindeki yerini öğrenmemizi sağlayacaktır. Hocanın çalışmalarına da ilham olan İslam Bilimler Tarihi'nin dünyaya tanıtılması ve özelde de İslam ülkelerinde ve Türkiye'de hakkıyla bilinmesi bizleri Avrupa karşısındaki kompleksten kurtaracağı gibi bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağlanacağı, daha parlak ve mutlu günlerin yaşanacağı bir gelecek için anahtar da olacaktır.

²³ Fuat Sezgin, *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar*, 56-57.

²⁴ A.g.e., s. 112.

²⁵ A.g.e., s. 97.

²⁶ A.g.e., s. 140.

²⁷ http://www.aksyon.com.tr/aksyon/newsDetail_get-NewsById.action?newsId=31324, Mahmut Çebi, “Yitik hazinenin peşinde bir medeniyet kâşifi: Fuat Sezgin”, 19 Aralık 2011.

Kaynakça

Fuat Sezgin; *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar*, Timaş Yayınları, İstanbul, Nisan 2012.

Konuşan: Sefer Turan, *Bilim Tarihi Sohbetleri Fuat Sezgin*, Timaş Yayınları, İstanbul, Mart 2012.

Mahmut Çebi; “Yitik Hazinesinin Peşinde Bir Medeniyet Kâşifi: Fuat Sezgin”, http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action?newsId=31324

Enes Albay; “Fuat Sezgin’i İTÜCÜ Konferansından İzlemek”, <http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=2287>

Der.: “Hülya Aras, Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir?” http://www.yaklasansaat.com/dunyamiz/bilim_ve_teknoloji/fuat_sezgin_kimdir.asp